

Benkő Loránd köszöntése az Akadémián*

Kiss Jenő üdvözlő szavai

Tisztelt Osztály! A nyolcvanöt év – bárhogy nézzük is – tiszteletet érdemel, sőt: tiszteletet parancsol. Különösen akkor, ha olyan munkásságról, olyan imponáló tudományos teljesítményről van szó, amilyen Benkő Loránd mögött áll. Egy finn író, Juhani Aho szerint az élet hosszát nem a leélt, hanem az értelmes, hasznos munkával töltött percek hosszúságával kell mérni (elämän pituus ei ole elettyjen hetkien, vaan työskenneltyjen hetkien mukaan mitattava). Ha így nézzük, ha a munkásság nagyságát nézzük, akkor joggal vélhetnénk úgy, hogy Benkő tanár úr mögött igen hosszú, mondhatnám matuzsálemi vagy pátriárkai kor áll.

Tizenöt évvel ezelőtt, az akkor hetvenesztendős Benkő Lorándot köszöntő Imre Samu felsorolva azokat a nyelvtudományi területeket, amelyekre Benkő Loránd nálunk rányomta bélyegét, tizenkettőt nevezett meg – a hely- és személynévkutatástól a nyelvjáráskutatáson át a történeti nyelvészet különböző ágaiig. Minden kétségen felül áll: mind a kutatói produktum, mind a tudósi hatás valóban imponáló.

Benkő Loránd hatvanhárom évvel ezelőtt, 1944-ben jelentette meg első tudományos közleményeit Kolozsvárott, az Erdélyi Múzeumban. Azóta sok víz lefolyt a Szamoson és a Dunán is. Túl vagyunk ideológia-, rendszer-, kultúra- és tudományos paradigmaváltásokon. Nincs még egy olyan hatvan év a magyar nyelvtudomány történetében sem, amely annyi és oly gyökeres változásokat hozott volna, mint amelynek – tudniillik az elmúlt hatvan évnek – Benkő Loránd tevékeny résztvevője, aktív részese volt. Hiszen fiatalon, harminckét évesen került a magyar nyelvtudomány akkor még különösen is fontos posztjára: Pais Dezső 1953-ban vette maga mellé a Magyar Nyelv szerkesztőjének. A múlt időben és a változó környezetben rá hárult – kiváltképpen Pais Dezső és Bárczi Géza halála után – elsősorban éppen a nyelvtörténeti kutatások továbbépítése, felfrissítése, új impulzusok adása, az utánpótlás nevelése, így egyebek mellett a következő fontos szintéziseknek a kezdeményezése, megszervezése és létrehozásuk irányítása: „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”, „A magyar nyelv történeti nyelvtana” és az „Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen”.

Benkő Loránd a szerves továbbépítés és megfontolt újítás útját járta mindig. Azt az elvet követte és követi, amit Goethe így fogalmazott meg: „Was du von deinen Vätern ererbst hast, erwirb es dir, um es zu besitzen” – Borzsák István finoman aktualizáló, remek utánpótlásában: „Próbáljuk mi is fáradságosan megszerezni a múlt értékeit, hogy jövőnkre gondolva birtokba vehessük”. Bizonyára ez a

* 2007. január 29-én a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya az Akadémia székházában köszöntötte a 85. életévét 2006. december 19-én betöltött Benkő Lorándot. Itt közöljük Kiss Jenő köszöntő és Benkő Loránd válaszul mondott szavait. – A szerk.

magyarázata annak is, hogy Benkő Loránd oly sokat és behatóan foglalkozott a magyar nyelvtudomány történetével: birtokba vette ily módon is az elődök kutatási eredményeit.

Heisenberg szerint a tudós természeténél fogva kerül mindenfajta dogmatikus álláspontot. Ez jellemző Benkő Lorándra is. Mások véleményét akkor is tiszteletben tartja, ha meg van győződve saját igazáról. Tudományos vitáiban a személyeskedést, a másik fél lejáratását nem követte és követi. Kár, hogy mértéktartó, higgadt, racionális érvelésére nem figyel a zajos, kombattáns vitázók egy része, amikor például az értelmiség anyanyelvi felelősségéről van szó.

Benkő Loránd azon tudósok közé tartozik, akik megvallják az anyanyelvhez való kötődésüket. Gyanús lehet ez a szemlélet akkor, ha a tudósi objektivitást csak a vizsgálat tárgyához való közömbös, semleges kutatói viszonyulástól remélhetnénk. Itt azonban a pozitív érzéseknek a kutatást ösztönző hatásáról, lendítő erejéről van szó, amely persze nem hallgathatója el a minden tudományos vizsgálatban nélkülözhetetlen kritikai érzéket. Arról van szó, amit Einar Haugen így fogalmazott meg: „Linné követői is szerethetik a virágokat, s a nyelvészt sem tarthatja vissza semmi nyelvének szeretetétől”.

Az utóbbi félszázadban, a strukturalizmus terjedésével világszerte visszaszorult a történeti nyelvtudomány – legalábbis mennyiségi tekintetben. Ezt a változást az ízig-vérig nyelvtörténész Benkő Loránd több-kevesebb melankóliával fogadja, de természetesnek tartja. Hozzáteszem: ő az a nyelvtörténész nálunk, aki elsőként fogalmazta meg tételszerűen, hogy a mindenkori mai nyelv a nyelvtörténet legfontosabb forrásai közé tartozik, s bizonyos tekintetben semmi mással nem pótolható, mert működésében s a maga teljességében csak a mindenkori jelenben vizsgálható a nyelvhasználat, következésképpen a nyelv is.

A jelenlévők tudják, hogy Benkő Loránd munkássága imponálóan gazdag és sokrétű. De vajon mi e kivételes teljesítmény magyarázata, titka? Megkísérlem egy mondatban összefoglalni: a tudomány iránti elkötelezettség, a kutatás szenvedélye, a kutatási tárgynak, az anyanyelvnek a szeretete, a párját ritkító munkabírási, illetőleg a tálentummal való sáfárkodás. Irigylésre méltó, milyen kitartással képes nyomozni ma is egy-egy adat után, búvárolni a régi forrásokat, hogy névmagyarázati ötleteit bizonyítani tudja. Ma is üzi-hajtja a kutatói nyughatatlanság, hogy a honfoglalás korának és a székelységnek nyelvi és nyelv mögötti titkaiból minél többet megfejtsen, hogy megtalálja az okokat és a magyarázatokat.

Kettős kívánsággal zárom gondolataimat. Az egyik: Vergilius írta Lucretiusra vonatkoztatva: „Felix, qui potuit rerum cognoscere causas”. Kívánom, hogy Benkő tanár úr minél tovább érezhesse a dolgok okai megismerésének örömét, csendes boldogságát. A másik: kívánom, kívánjuk mi mindannyian, folytassa munkáját abban a szilárd meggyőződésben, hogy – s most az ő szavait idézem – „az anyanyelvnek sem múltbeli előzményei, sem jövőbeli alakulása nem lehet közömbös számunkra!”

Kedves Tanár Úr! Ebben a szellemben: Isten éltesen még sokáig!

Benkő Loránd válasza

Tisztelt Osztály! Mindenekelőtt megköszönöm Főtitkárhelyettes Úr, valamint Kiss Jenő professzor úr üdvözlő szavait. Ami az utóbbit illeti, az ilyenkor szokásos, sőt illendő szerénységen túlmenően valóban úgy vélem, erősen fölkerékítette tudományunk művelését illető érdemeimet. Nyilván a huzamos együttműködés és a baráti viszonyulás hívta elő kegyes túlzásait.

Hogy mit tudtam hozzátenni választott szakterületem eredményeihez, illetve tettem-e érte egyáltalán érdemlegeset, az pályatársaim megítélésére tartozik. Azt azonban csak én tudhatom, hogy mit nyújtott a nyelvtudomány számomra életem egészéhez és benne elsősorban szakom műveléséhez. Nem ez a megtisztelő alkalom, hogy sorolni kezdjem ezeket az impulzusokat. Két mozzanatot mégis kiemelnék. Nyilván az öregkor visszaemlékező sajátossága, hogy mindkettő jó régre, a múlt század negyvenes-ötvenes éveire vonatkozik.

Meghatározónak tartom számomra a kolozsvári egyetemi éveket, az akkori professzoraim nyújtotta élményanyagot. Három tanári szakom kötetlemből, valamint feledhetetlen emlékű, szeretett mesterem, Szabó T. Attila gondoskodó szigorral késztetéseiből következően szerencsém volt tanulni

tőlük és főként szabadon választható szemináriumaikon részt venni olyan tudós egyéniségeknek, mint Mészöly Gedeon, Tamás Lajos, Váczy Péter, Szilágyi Loránd, Kniezsa István, Rásonyi Nagy László. Tudósi hevületükkel, szakmájuk rejtelseinek feltáró szándékával és képességével új világot nyitottak számomra, külön-külön és együttesen valósággal elbűvöltek, lekötöttek, sorsfordítóan elköteleztek. Mai tudatommal úgy hiszem, tudásuk és tudósi hevületük mellett főként történeti és tudománytörténeti látásmódjukkal, filológiai apparátusuk föltárásával, a kutatás nemzeti érdekeinek az akkori történelmi időkben hangsúlyozásával nyűgöztek le.

Nemcsak személyes okokból, az útbaigazítás hálájának kifejezéséül soroltam nevüket. Hanem hogy Akadémiánknak már akkor is mind tagjaként e helyütt, e közegben egyenként is megemlítsenek. Továbbá azért is, hogy kiemeljem és példázzam annak tudománytörténeti jelentőségét, hogy a Teleki Pál irányította akkori magyar tudománypolitika milyen színvonalú anyaországi tudósgárda felvonulataival járult hozzá az erdélyi magyarság ügyének segítségéhez.

Életpályám eme meghatározó időszakának emlékezetét nem feledtetheti, hogy Budapestre kerülve ugyanilyen formátumú tudományos milióbe kerülhettem. De ez már egy másik történet.

A másik tényező, amit nyelvész-életem ajándékának tekintek, hogy szervezeti keretek adódtak számomra terepen végzett nyelvi gyűjtőmunkára, amit egyéb feladataim ellátása mellett több mint egy évtizeden át folytathattam. Ezáltal bejárhattam a teljes magyar nyelvterület minden zegét-zugát, olyan élményanyaghoz jutva, amelyet csak efféle munka biztosíthat a kutató számára. Háromféle vonatkozása is van. Mindenekelőtt általa ismerhettem meg anyanyelvemet köznyelvén messze túlmutató, ezerszínű változatosságában. Bízvást mondhatom, ha tudok valamit a nyelvről, annak múltjáról, hagyományörző tartalmáról, valamint működési jelenének mélységeiről, azt a filológiai feltárás világán kívül igen nagy mértékben ennek a munkának köszönhetem. Továbbá ezáltal jutottam igen tanulságos, ma már történelemnek számító időkben, a múlt század közepének éveiben akkora lehetőséghez, hogy közvetlen tapasztalatból, emberközelből ismerhettem meg a vizsgált nyelvi közegnek, a magyar falusi, népi társadalomnak a mindennapi életét, gondolat- és érzésvilágát, mely kitörölhetetlen emlékananyagot adott tudomány szemléletem alakulásához is, különös tekintettel az anyanyelv sajátos ügyeinek problematikájára. Végezetül e munkakör adott rendkívüli szint életemnek, hogy e munka során, mintegy „ráadás-ként” járhattam be a történelmi Magyarország gyönyörű tájait – köztük rég elhagyott szülőföldemet, ahová örökkön vonzódásom munkásságom tematikájában is nyomokat hagyott –, de megismerkedhettem Moldva, Horvátország több vidékével is.

Íme, ezek a gondolatok jutottak leginkább eszembe, amikor most, élemedett korom emlékezetem alkalmából munkásságom szóba került, én meg válaszra készítettem.

Még egszer hálásan köszönöm a hozzám intézett, érdemen felüli kedves szavakat.